

MARKSISTINIS-LENININIS VISUOMENĖS IR ASMENYBĖS SUPRATIMAS

S. DRULYTĖ

Visuomenės ir asmenybės klausimas buvo svarbus visais laikais. Žmogus išsiskyrė iš gyvūnų viešpatijos savo naujais santykiais su gamta. Jei gyvūnai prie jos prisitaiko pasyviai, tai žmogus aktyvia, pertvarkančia veikla išgauna iš gamtos savo egzistavimui reikalingas materialines gėrybes. Tačiau kova su gamta iš pat pradžių vertė žmogų sueiti į tam tikrus ryšius ir santykius su kitais žmonėmis, suvienyti bendras pastangas. Ir čia atsiranda taip pat būtinas reguliuoti šiuos santykius tarp žmonių, derinti atskiro žmogaus elgesį su kitų interesais. Vadinasi, santykių tarp žmonių, žmogaus ir kolektyvo, visuomenės klausimas tampa svarbiu nuo pat pačios žmonijos pasirodymo. Sprendžiant šį klausimą, neišvengiamai tenka atsakyti į tai: kas yra pats žmogus? Kokia jo prigimtis? Kaip suprantama visuomenė? ir pan.

Šis klausimas įgauna labai didelę svarbą taip pat mūsų epochoje — socializmo ir kapitalizmo kovos epochoje, kai vis daugiau ir daugiau tautų pasirenka socialistinį vystymosi kelią, o imperializmas žingsnis po žingsnio praranda savo pozicijas. Šioje dviejų skirtingų visuomeninių sistemų — socializmo ir kapitalizmo — kovos epochoje pats gyvenimas su milžiniška jėga iškelia milijonams žmonių klausimą apie žmonių visuomenės vystymosi perspektyvas, apie jos būsimą ateitį. Tačiau būsimoji visuomenė — tai būsimieji žmonės. Kova už tą ar kitą visuomenės vystymosi kelią reiškia tuo pačiu kovą už vienas ar kitas žmogaus, žmogiškosios asmenybės vystymosi sąlygas. Vadinasi, dviejų skirtingų socialinių sistemų lenktyniavimo rezultatai šiandien apibūdinami ne vien pagaminto nacionalinio produkto kiekiu, jo kiekiu, tenkančiu vienam gyventojui, bet ir tuo, kuri iš visuomeninių sistemų atveria palankiausias perspektyvas žmogaus vystymuisi.

Visuomenės vystymesi vis aiškiau pastebimos dvi istorinės tendencijos. Viena — socialinės pažangos, taikos ir kūrimo tendencija. Šiuo keliu eina galinga pasaulinė socializmo sistema, daranti vis didesnę poveikį visos žmonijos vystymosi eigai. Antra — reakcijos, engimo ir karo linija, kuria žengia imperializmo sistema. Milijonai pasaulio paprastų žmonių kasdien vis labiau įsitikina, kad imperializmas nepajėgus jau išspręsti nė vienos pribrendusios problemos, iškilusios šiandien žmonijai. Tiktai einant socializmo keliu, galima išsivaduoti iš bet kokios socialinės nelygybės, iš visų engimo ir išnaudojimo formų, karo baisių ir įtvirtinti žemėje Taiką, Darbą, visų tautų Laisvę, Lygybę, Brolybę ir Laimę.

Pirmoji socializmo šalis — TSRS — įžengė į išplėstinės komunizmo statybos laikotarpį. Čia sėkmingai kuriama materialinė-techninė komunizmo

bazė. Jos pagrindu formuojasi nauji komunistiniai visuomeniniai santykiai. Praktinėje kovoje už komunistinės visuomenės sukūrimą auga ir vystosi naujas žmogus.

TSKP XXII suvažiavime buvo pabrėžta, kad „iš visų socializmo santvarkos sukurtų vertybių visų didžiausia vertybė yra naujas žmogus — aktyvus komunizmo statytojas“¹. Todėl nenuostabu, kad mūsų šalyje kaip anksčiau, taip ir dabar skiriamas didelis dėmesys žmogaus problemai, jo prigimties, esmės, vietos visuomenėje klausimams, žmogaus asmenybės vystymosi perspektyvai. „Perėjimas į komunizmą reiškia visokeriopą asmenybės laisvės. . . išvystymą“² — pažymėta TSKP programoje. Kokiais keliais tai bus pasiekta, kaip keisis žmogus komunizmo statyboje, kokie žmonės gyvens šviesiuose komunizmo rūmuose — visa tai negali nedominti mūsų sociologų ir filosofų.

Šiuo metu buržuazinė filosofija ir sociologija taip pat su dideliu triukšmu kelia žmogaus, žmogiškojo orumo problemą, stengdamosi šių klausimų svarstymo primatą priskirti „laisvajam pasauliui“. Tačiau buržuaziniai filosofai ir sociologai bijo ir visaip vengia konkretaus-istorinio priėjimo prie žmogaus problemos. Todėl jų samprotavimai apie žmogaus orumą buržuazinėje visuomenėje persunkti klaidingais argumentais. Kartu marksistams iškyla uždavinys — dar aktyviau aiškinti ir nušviesti asmenybės, jos visapusiško vystymosi sąlygų problemą, triuškindi abstrakčią buržuazinių filosofų ir sociologų spekuliaciją žmogaus laimės, jos teisių ir pan. klausimais.

Buržuaziniai sociologai ir filosofai, spręsdami žmogaus esmės problemą, vadovaujasi tos visuomenės sąlygomis, kuriomis jie gyvena, ir tais klasiniais interesais, kurie juos pačius domina. Todėl nenuostabu, kad jie, kaip ir daugelį kitų filosofinių idėjų, vis dažniau panaudoja žmogaus prigimties, žmogaus esmės klausimo sprendimą ideologinėje kovoje su socializmu.

Dabar jau ir aršiausi socializmo priešai netiki savo ankstesniais tvirtinimais, jog ši visuomeninė santvarka neša žmonijai skurdą, nekultūringumą, sustingimą technikoje ir gamyboje. Ekonominiai ir kultūriniai mūsų šalies ir kitų socialistinių šalių laimėjimai seniai paneigė šiuos buržuazinių apologetų argumentus. Todėl jie kovos ginklą vis daugiau nukreipia į ideologijos sritį, kurioje aktualią reikšmę mūsų laikais įgauna kova, liečianti įvairius pasaulėžiūros principus, idėjas. Pirmoje eilėje kovodami prieš komunizmą, jo priešai stengiasi įrodyti, kad jokie socialiniai (tame tarpe ir socialistiniai) pertvarkymai negali pakeisti žmogaus prigimties, kurios pagrindą sudaro grynai antropologinė nekintama žmogaus esmė.

Nagrinėdami žmogaus prigimtį kaip nekintamą, statinę esmę, buržuaziniai ideologai stengiasi surasti amžinus, pastovius žmogaus prigimties pradus, nustatyti kažkokius stabilius, neistorinius žmogiškojo charakterio bruožus, kurie lemia žmogaus elgesį visose be išimties istorinėse epochose. Sąryšyje su tuo šios problemos sprendimas, iš vienos pusės, vis daugiau įgauna religinį, o iš kitos — biologinį ir psichologinį atspalvį. Todėl neatitiktinai buržuazinėje filosofijoje vis didesnę vaidmenį dabartiniu metu vaidina klerikalinės srovės — neotomizmas, o taip pat personalizmas, religinėmis dogmomis persisunkęs egzistencializmas, o sociologijoje — psichologinė mokykla, Džemso ir Froido instinktų teorija.

Tomistiniam žmogaus supratimui būdingas dvilypumas. Žiūrėdami į žmogaus kūną, kaip į gamtinį produktą, atsiradusį natūraliu keliu, tomistai jį apdovanoja nemirtinga dieviška siela. Turint galvoje šią dvilypę

¹ TSKP XXII suvažiavimo medžiaga, V., 1962, p. 74.

² Ten pat, p. 348.

žmogaus prigimtį, stengiamasi paaiškinti žmonių tarpusavio santykius ir kitus socialinius reiškinius. Štai kaip neotomistai aiškina socialines buržuazinio pasaulio blogybes. Pasak jų, dvasinės prigimties nustūmimas į antrą vietą iškelia į paviršių žmoguje gyvulišką, egoistinę, žemiškąją prigimtį, o tai ir yra visų žmonių gyvenime pasitaikančių pagrindinių nesklaidumų priežastis.

Žmonių tarpusavio santykių pagrindan teologinės krypties filosofijos šalininkai deda nepajudinamą spiritualinę moralę, tuo įgaudami nemažą populiarumą daugelio žmonių tarpe, nenorinčių paskęsti buržuazinio amoralumo baloje. Neotomistai daug kalba apie žmogiškąją laimę, jos siekimą jie laiko visiškai normaliu ir teisėtu dalyku. Vienok tą laimę neotomistai mato ne žemiškose gyvenimo sąlygose, o žmogaus santykiuose su dievu. Tokia moralė veda į visišką susitaikymą su tuo socialiniu neteisngumu, kuris sutinkamas buržuazinėje visuomenėje, ir puikiai pasitarnauja šios visuomenės viešpataujančioms klasėms.

Neotomistinės, viduramžinės religinės pažiūros, sprendžiant žmogaus, žmonių tarpusavio santykių problemą, ypač atsispindėjo buržuazinių filosofų pranešimuose, skaitytuose šiais klausimais XIII pasauliniame filosofų kongrese, įvykusiame 1963 m. Mechiko mieste. Taip, šiame kongrese Vakarų Vokietijos filosofas-neotomistas F. Rintelenas tvirtino, jog mūsų epochos visų nelaimių šaltinis glūdi pažeidime viduramžiškos harmonijos tarp kūno ir dvasios (sielos)³.

Savo pranešime kongrese viduramžių krikščioniškomis dogmomis rėmėsi ir prancūzų egzistencialistas G. Marselis. Neišsenkamo pažeminimo ir įžeidimo šaltiniu, kuris būdingas šiuolaikinei buržuazinei visuomenei, jis laikė tai, kad žmogus nutraukė naivius ryšius su dievu, kurie buvo jo santykių su kitais žmonėmis, jų gerbimo pagrindas⁴. Vadinasi, žmogiškąją asmenybę apdovanodami „antgamtinė siela“, teologinės krypties šalininkai žmogui nesuteikia absoliučios laisvės, nes galiausiai visi jo veiksmai yra determinuoti dvasinio prado. Dvasinis žmogaus pasaulis, jo sąmonė, valia, veiksmai nėra veikiami materialinės aplinkos. Atvirkščiai, asmenybė formuojasi, veikiama imanentinių dvasinių stimulų arba transcendentinio mistinio prado, Jo įtakoje susidaro ryšiai tarp asmenybės ir visuomenės. Minėtiems stimulams veikiant, asmenybė kuria socialinį pasaulį, sudaro atitinkamas situacijas, keičia jas savo nuožiūra.

Žmogaus prigimties sudvejinimas į žemiškąją ir dangiškąją neišvenigiamai veda į iracionalizmą, galimybės pažinti dvasiškąją pusę neigimą. Antai personalistai žmogaus esmę ir supranta kažką mistinio, nepažinaus. Taip, Hofšteleris P. (Austrija), Anšiučas G. (VFR) ir kt. mano, kad žmogaus esmę sudaro „persona“, t. y. kažkas nepažinaus, vidinio, kažkoks iracionalus branduolys, sąlygojantis žmogiškosios asmenybės savybes. Faktiškai paėmus, „persona“ yra ne kas kita, kaip modernizuotas tradicinės krikščioniškosios sąvokos „siela“ variantas.

Apie žmogaus gyvenimo prasmę, jo vietą visuomenėje, apie pasirinktą jo gyvenimo kelią daug kalba šiuolaikiniai egzistencialistai. Tai neatitiktinis reiškiny. Pačioje buržuazinėje visuomenėje vykstantieji socialiniai procesai kaip tik iškelia šią filosofinę srovę į paviršių.

Yra žinoma, kad monopolistinio kapitalo viešpatavimas uždeda gily antspaudą žmogaus padėčiai buržuazinėje visuomenėje. Žmogus čia vis daugiau ima jaustis esąs nekontroliuojamų visuomenės vystymosi jėgų žaislas. Netikrumas rytdiena, baimė beviltiškos padėties, į kurią dažnai nubloškia darbo žmogų kapitalizmo vystymasis, prievarta primetami

³ «Вопросы философии», 1963, № 11, стр. 46.

⁴ Ten pat, p. 44.

politiniai, doroviniai, estetiniai standartai, varžantieji žmonių veiksmus ir panašiai, visa tai veda į žmogaus susvetimėjimą visuomenės atžvilgiu. Žmogus šioje visuomenėje, tiesiog verčiamas socialinių sąlygų, stengiasi atsiritoti nuo visuomenės, užsidaryti savo individualiame klate, o pati visuomenė iškyta kaip kažkas „svetimo“ prieš jį. Sukaustyto buržuazinių visuomeninių santykių žmogaus protestas prieš šią visuomenę ir atsispindi egzistencializmo filosofijoje, skelbiančioje amžiną ir nepašalinamą antagonizmą tarp asmenybės ir visuomenės. Visuomenę egzistencialistai vaizduoja kaip tam tikrą jėgą, kuri slopina ir naikina individualybę, atima iš žmogaus jo būtį, primeta asmenybei trafaretinius skonių, papročius, įsitikinimus, įpročius.

Egzistencialistiniame visuomenės supratime iškreipta forma atsispindi tas faktas, kad kapitalistinė visuomenė tikrai yra priešiška žmogui, kad ji engia ir nuasmenina jį. Šioje visuomeninėje santvarkoje žmogus jaučiasi esąs izoliuotas, vienišas ir bejėgis individas. Kai kurių egzistencialistų siūloma išeitis iš susidariusios „tragiškos“ žmogaus padėties — kelias į dievą. Tik laisvai pajungdamas save antgamtinę būtybę, žmogus įgyja žmogiškąją vertę, tampa asmenybe. Tokiu būdu egzistencialistų, kaip ir neotomistų, pažiūrose asmenybės formavimasis vyksta, tik tarpininkaujant transcendentybei.

Propaguodami asmenybės ir visuomenės priešišumą, egzistencialistai mano, kad svarbiausia žmogui — tai jo asmeninio egzistavimo faktas ir iš jo kylančios problemos. Individo egzistavimas, jo baigtinumas, pavirtimas „nieku“, egzistavimo nutūkimas, arba mirtis, visų šių „egzistavimo būdų pergyvenimas“ ir amžina mirties baimė — tokie yra pagrindiniai klausimai, kurie domina egzistencialistus. Vadinasi, paties žmogaus egzistavimas ir jo žengimas į nebūtį turi didžiausią reikšmę egzistencialistui. O tai savaime rodo, koku keliu egzistencializmas prieina kraštutinį buržuazinį individualizmą.

Asmenybės ir visuomenės problema užsiima ne tik šiuolaikinė buržuazinė filosofija. Šiam klausimui nemažą dėmesį taip pat skiria buržuazinė sociologija, ypač viena iš jos kryptių — psichologinė mokykla. Pasisakydami prieš materialistinį visuomenės supratimą, jos atstovai paskelbia žmonių psichologiją pirminiu dalyku, kuris sąlygoja visas visuomeninio gyvenimo pušes. Žmonių elgesį, pasak jų, sąlygoja psichiniai motyvai: žmonių polinkiai, nuotaika, valia, troškimai, jausmai, o taip pat instinktai. Tokiu būdu visuomenė, psichologinės krypties atstovų manymu, iškylanti kaip tam tikra suma individų, kuriuos riša tik atitinkami psichologiniai santykiai. Socialinė analizė čia praranda tikrus visuomeninio gyvenimo pagrindus, būtent ekonominę visuomenės struktūrą, kuri galiausiai lemia atitinkamas psichinio gyvenimo pušes.

Ypač plačiai buržuazinėje sociologijoje šiandieną paplitusi Džemso ir Froido instinktų teorija. Su jos pagalba pateisinami visuomenėje amžinas ir neišgyvendinamas blogis bei socialinė nelygybė, primetant visą atsakomybę už žmogaus išnaudojimą, grobikiškus karus, žvėriškus žmonių tarpusavio santykius, už visą socialinį išnaudotojiškų formacijų blogį žmogaus prigimčiai su įgimtais antvisuomeniniais agresyviais instinktais, kurie nuolat turi būti visuomenės slopinami. Taigi visuomenė iškylanti prieš žmogų kaip kažkas svetimo, kaip būtinas įrankis įgimtiems žmogaus instinktams slopinti. Kartu instinktų teorija plačiai panaudojama žmogaus socialinei prigimčiai paneigti, pagrįsti mitą apie negalimumą keisti žmogų, jo sąmonę, psichologiją, išvaduoti jį nuo tų instinktų, kuriuos žmoguje išugdo išnaudotojiška visuomenė.

Marksistinė filosofija, sprendama žmogaus prigimties, žmogiškosios asmenybės vystymosi problemą, vadovaujasi materialistiniu visuomenės

reiškinių supratimu ir nagrinėjama klausimui suteikia visuomeninį-istorinį pobūdį. Duoti mokslinį-materialistinį visuomenės ir asmenybės santykių kitimo ir vystymosi aiškinimą galima buvo tuomet, kada subrendo prielaidos antagonistinei visuomenei likviduoti ir komunistinei visuomenei sukurti. Čia turima galvoje subrendusi kapitalistinė-ekonominė formacija, kada istorinėje arenoje pasirodė stipri ir organizuota darbininkų klasė, įsisąmoninusi paskutinės išnaudotojiškos kapitalistų klasės likvidavimo uždavinį.

Revoliuciniai darbininkų klasės uždaviniai reikalavo objektyvaus, teisingo žmonių visuomenės vystymosi eigos supratimo. Kartu kapitalizmas sukūrė sąlygas, palengvinančias ištirti visuomenės gyvenimą apskritai, ir supratimą to, kas yra visuomenė, asmenybė, kokie visuomenės ir asmenybės tarpusavio santykiai, kaip šie santykiai kito istorijos eigoje. Besivystdamas kapitalizmas nuo visuomeninių santykių nuplėšė rasinį, luominį, religinį ir panašius šydus. Dėl to ekonominiai santykiai — visų visuomeninių santykių pagrindas — tapo aiškiau įžvelgiami. Minėtomis aplinkybėmis genialūs darbininkų klasės vadai Marksas ir Engelsas atliko milžinišką mokslinį žygdarbį, sukurdami mokymą apie visuomenę, tai yra materialistiškai nušviėtą žmonių visuomenės vystymosi istoriją. Marksizmo klasikai pirmą kartą mokslo istorijoje pagrindė teiginį, kad žmogus ne tik gamtos produktas, bet, svarbiausia, jis yra visuomeninio vystymosi rezultatas. Žmogų galima suprasti tiktai tuomet, kada jis nagrinėjamas kaip kolektyvinės veiklos subjektas, ryšyje su kitais žmonėmis, santykyje su visuomene, kurioje jis gyvena. Individo ryšį, jo priklausomumą nuo visuomenės savo laiku nurodė Marksas, tvirtindamas, jog žmogus „tiktai visuomenėje ir gali išsiskirti“⁵. Vadovaujantis tuo, žmogaus prigimties problemą, žmogiškosios asmenybės vystymosi klausimą galima teisingai suvokti, tik nagrinėjant jį kartu su klausimu: kas yra visuomenė?

Visuomenės klausimas, kaip ir žmogaus esmės klausimas, plačiai yra nušviestas marksizmo-leninizmo klasikų.

Savo mokyje apie visuomenę Marksas iš esmės vadovavosi ta mintimi, jog „pirmoje bet kokio žmogiškojo egzistavimo, vadinasi, ir bet kokios istorijos prielaida“ yra ta, „kad žmonės turi turėti galimybę gyventi, kad įstengtų „kurti istoriją“. Bet žmonių gyvenimui „reikalingi pirmiausia maistas ir gėrimas, būstas, drabužiai ir dar kai kas. Taigi, pirmasis istorinis aktas, tai — gaminių priemonių, būtinų šiems poreikiams patenkinti, paties materialinio gyvenimo gamyba. Be to, tai yra toks istorinis reikalas, tokia pagrindinė bet kurios istorijos sąlyga, kuri turi būti vykdoma (dabar, kaip ir prieš tūkstančius metų) kasdien ir kas valandą — vien tam, kad žmonės galėtų gyventi“⁶.

Kaip tik materialinių gėrybių gamybos dėka žmonės išsiskyrė iš gyvūnų pasaulio, gyvulišką instinktą pakeitė sąmonė arba, marksizmo klasikų žodžiais tariant, instinktas tapo įsisąmonintas.

Gyvūnai naudoja tuos pragyvenimo reikmenis, kuriuos jie randa jau gatavus gamtoje. Todėl jie yra visiškai priklausomi nuo aplinkos sąlygų. Įsisąmoninęs savo vietą gamtoje, žmogus ne pasyviai prisitaiko prie jos, o aktyviai veikia, įvaldydamas gamtos jėgas ir panaudodamas jas savo tikslams. Tikslinga žmonių veikla, kuria jie pertvarko ir pritaiko gamtos daiktus savo poreikiams tenkinti, reikalauja kaip būtinos sąlygos darbo įrankių buvimo.

Gamybos procese žmonės sueina į tam tikrus santykius ne tik su gamta, bet ir vieni su kitais. Todėl Marksas ir rašė: „Gamyboje žmonės veikia

⁵ К. Маркс и Ф. Энгельс, Соч., т. 12, стр. 710.

⁶ К. Маркс и Ф. Энгельс, Соч., т. 3, стр. 26.

ne tik gamtą, bet ir vienas kitą. Jie negali gaminti nesusijungę tam tikru būdu bendram veikimui ir tarpusavio pasikeitimui savo veikimu. Kad galėtų gaminti, žmonės sueina į tam tikrus ryšius ir santykius, ir tik su tų visuomeninių ryšių ir santykių pagalba tevyksta žmonių santykiavimas su gamta, vyksta gamyba⁷. Taigi, žmonės materialines gėrybes gamina ne pavieniui, ne izoliuotai vienas nuo kito. Ne visuomenėje, be žmonių tarpusavio ryšių negali būti ir gamybos — žmonių visuomenės egzistavimo pagrindo.

Priklausomai nuo gamybos priemonių pobūdžio, kaip pažymėjo Marksas, tie visuomeniniai santykiai, į kuriuos gamintojai tarpusavyje sueina, sąlygos, kuriomis jie savo darbais keičiasi ir dalyvauja gamybos procese, žinoma, ir būna skirtingos. Vadovaudamasis tuo, Marksas, apibūdindamas visuomenės sąvoką, rašė: „*Gamybinių santykių visumą sudaro tai, kas vadinama visuomeniniais santykiais, visuomene ir būtent visuomene, esančia tam tikroje istorinio išsivystymo pakopoje, visuomene, su savotišku skirtingu pobūdžiu. Antikinė visuomenė, feodalinė visuomenė, buržuazinė visuomenė yra tokios gamybinių santykių visumos, iš kurių kiekviena kartu reiškia atskirą istorinio žmonijos išsivystymo pakopą*“⁸.

Vadinasi, vadovaujantis marksistiniu požiūriu, visuomenė nelaikoma kažkokia amžina, nekintančia žmonijos būseną, o į ją žiūrima kaip į gyvą, besivystantį socialinį organizmą, turintį savo skirtingas išsivystymo pakopas, kurias Marksas pavadino visuomeninėmis-ekonominėmis formacijomis. Visuomeninės-ekonominės formacijos pagrindas yra tai visuomenės išsivystymo pakopai būdingas gamybos būdas su atitinkamais gamybiniais santykiais, kurie sudaro ekonominę visuomenės struktūrą, realią bazę, virš kurios iškyla politinis-teisinis antstatas ir ją atitinkančios tam tikros visuomeninės sąmonės formos.

Cia tenka atremti marksizmo priešų tvirtinimus, kad marksistiniame visuomenės supratime tariamai atsižvelgiama tik į ekonomiką ir ignoruojami kiti visuomeniniai santykiai, pavyzdžiui, socialiniai (apimantieji klasinius, nacionalinius, šeimos santykius), politiniai santykiai ir pagaliau dvasinio visuomenės gyvenimo sfera — mokslas, filosofija, menas, doro- vė ir kt. Marksizmo klasikai anaipol neignoravo šių visuomeninių santykių. Atvirkščiai, jie visuomet pabrėždavo ryšį tarp ekonominių ir visų kitų visuomeninių santykių. Štai, veikale „Vokiečių ideologija“ rašoma: „Taigi padėtis yra tokia: tam tikri individai, tam tikru būdu užsiimantieji gamybine veikla, sueina į tam tikrus visuomeninius ir politinius santykius. Empirinis stebėjimas kiekvienu atskiru atveju — remiantis patyrimu ir be jokios mistifikacijos ir spekuliacijos — turi atskleisti visuomeninės ir politinės struktūros ryšį su gamyba. Visuomeninė struktūra ir valstybė pastoviai iškyla iš atitinkamų individų gyvenimo proceso“⁹. Marksizmo klasikai tame visuomenės apibūdinime pabrėžia tik žmonių visuomenės esmę, jos pagrindą, kuris sąlygoja visas kitas visuomeninio gyvenimo puses. Pabrėždamas šią mintį, Leninas rašė: „Paėmusi išeties tašku pagrindinį kiekvienam bendrajam žmonių gyvenimui faktą — pragyvenimo priemonių įsigijimo būdą, ji susiejo su juo tuos žmonių savitarpio santykius, kurie susidaro veikiant kalbamiems būdams pragyvenimo priemonėms įsigyti, ir šitų santykių („gamybinių santykių“ pagal Markso terminologiją) sistemoje nurodė tą visuomenės pagrindą, kuris apvelkamas politinėmis-juridinėmis formomis ir tam tikromis visuomeninės minties srovėmis. Kiekviena tokia gamybinių santykių sistema, pagal Markso teoriją, yra atskiras socialinis

⁷ K. Marksas ir F. Engelsas, Rinktiniai raštai, t. I, p. 61.

⁸ Ten pat.

⁹ K. Маркс и Ф. Энгельс, Соч., т. 3, стр. 24.

organizmas, turįs atskirus savo atsiradimo, funkcionavimo ir perėjimo į aukštesnę formą, pavirtimo kitu socialiniu organizmu dėsnius“¹⁰.

Kitais žodžiais tariant, Marksas, aiškindamas vienos ar kitos visuomeninės-ekonominės formacijos struktūrą ir vystymąsi,— nurodo Leninas,— neapsiribojo vien gamybinių santykių tyrimu, o „tyrinėjo šiuos gamybinius santykius atitinkančius antstatus, apgaubė skeletą kūnu ir kraujū“¹¹. Marksas, kuris iš esmės tyrė vienos ekonominės formacijos — kapitalistinės visuomenės — struktūrą, parodė šią visuomeninę-ekonominę formaciją „turtum gyvą — su buitinėmis jos ypatybėmis, su faktiniu socialiniu gamybiniam savybingu klasių antagonizmu pasireiškimu, su buržuaziniu politiniu antstatu, saugančiu kapitalistų klasės viešpatavimą, su buržuazinėmis laisvės, lygybės ir pan. idėjomis, su buržuaziniais šeimos santykiais“¹². Kartu Marksas nelaikė šios visuomeninės-ekonominės formacijos nekintama ir duota visiems laikams. Į ekonominės-visuomeninės formacijos vystymąsi jis žiūrėjo kaip į gamtinį-istorinį procesą. Jei į visuomeninę-ekonominę formaciją reikia žiūrėti kaip į gamtinį-istorinį procesą, tai aišku, kad gamtinę pusę šiame procese sudaro žmogus, kaip gamtos dalis, biologinė būtybė. Tačiau žmogus ne tik gamtos produktas, bet svarbiausia jis yra visuomeninio vystymosi rezultatas. O tai sudaro socialinę-istorinę aukščiau minėto proceso pusę. Ryšium su tuo visuomenę galima šitaip apibūdinti:

— Visuomenė yra vieningas, nuolat besivystantis socialinis organizmas, kurio struktūrą sudaro visuma žmonių, susietų konkrečiai visuomeninei-ekonominei formacijai būdingais ekonominiais ir jų sąlygotais visais kitais visuomeniniais santykiais, atsiradusiais tarp individų, jiems aktyviai veikiant gamtą, dalyvaujant tos epochos žmonių visuomeniniame gyvenime.

Iš marksistinio visuomenės supratimo išplaukia svarbi metodologinė išvada, būtent, kad žmogaus prigimties ir esmės analizė būtinai reikalauja nagrinėti žmogų jo ryšyje su kitais žmonėmis, santykyje su visa visuomene. Vadovaujantis tuo, Marksas, sprendamas žmogaus esmės klausimą, siejo jį su gyvybine žmogaus, kaip visuomeninės būtybės, veikla, pertvarkant gamtą, aktyviai dalyvaujant visuomeniniame gyvenime.

Šiame kūrybiniame, pertvarkomajame procese kaip tik ir vystosi pats žmogus, jo sugebėjimai. Marksas rašė: „Individas *yra visuomeninė būtybė*. Todėl bet koks jo gyvenimo pasireiškimas — net jeigu jis ir neįgauna betarpiškai *kolektyvinio*, bendrai su kitais vykdomo gyvenimo pasireiškimo formos,— yra *visuomeninio gyvenimo* pasireiškimas ir įtvirtinimas... Net ir tuomet, kada aš užsiimu *moksliniu* ir pan. darbu, kurį aš tik retais atvejais galiu dirbti, betarpiškai bendradarbiaudamas su kitais,— net ir tuomet aš esu užsiėmęs *visuomenine* veikla, nes aš veikiu kaip *žmogus*. Aš ne tik tai savo veikloje naudojuos medžiaga kaip visuomeniniu produktu — net ir pačia mąstytojo vartojama kalba,— bet ir *manoji* būtis *yra* visuomeninė veikla; todėl ir tai, ką aš darau, aš darau visuomenei, įsisąmonindamas savę kaip visuomeninę būtybę“¹³.

Vadovaudamasis tuo, kad žmogus yra ne tik gamtos dalis, bet ir pabrėždamas visuomeninę žmogaus prigimtį, Marksas „Tezėse apie Feuerbachą“ pateikia tokį žmogaus esmės apibūdinimą: „Žmogaus esmė nėra abstraktas, savybingas atskiram individui. Savo tikrovėje ji yra visuome-

¹⁰ V. I. Leninas, Raštai, t. 1, p. 376.

¹¹ Ten pat, p. 119.

¹² Ten pat.

¹³ К. Маркс и Ф. Энгельс, Из ранних произведений, М., 1956, стр. 590.

ninių santykių visuma“¹⁴. Vadinasi, norint išsiaiškinti žmogaus prigimtį, suprasti jo esmę, reikia tirti realius visuomeninius ryšius ir santykius.

Santykiai (individo su gimine — gimininės bendruomenės sąlygomis, individo su visuomene ir tam tikra klase — klasinėje visuomenėje), kuriuos sukelia tam tikri ekonominiai santykiai, uždeda žymę visam žmogaus „privačiam gyvenimui“.

Marksinis žmogaus esmės, kaip visuomeninių santykių ysumos, supratimas reikalauja konkretaus-istorinio priėjimo prie klausimo. Nėra abstrakčių visuomeninių santykių, jie būna konkretūs-istoriniai, kadangi jų pobūdį sąlygoja materialinių gėrybių gamybos būdas. O šis, kaip žinome, nėra pastovus ir nekintamas. Atskiros žmonijos vystymosi epochos pasižymi tik joms būdingu gamybos būdu. Kintant materialinių gėrybių gamybos būdui, kinta ir žmonių visuomeniniai santykiai. Todėl mokslo duomenys liudija, kad žmogus, kaip socialinė būtybė, nuolat kinta, vystosi, tobulėja. Jis yra produktas tos epochos socialinės aplinkos, kurioje gyvena ir dirba. Visas žmogaus turinys yra determinuotas tos aplinkos. Kiekvienos epochos socialinės-ekonominės sąlygos suteikia specifinius bruožus žmogaus asmenybei. Ši asmenybė, atspindėdama tam tikrą epochą, pateikia mums socialinį-istorinį žmogaus asmenybės tipą.

Iš kitos pusės, nereikia pamiršti, jog istorijos eigoje tam tikrame laikotarpyje ekonominė visuomenės struktūra sukelia atitinkamą visuomenės pasiskirstymą į klases.

Diametriškai priešinga atskirų klasių padėtis visuomenėje tam tikram žmonijos vystymosi laikotarpiui yra neišvengiama. Žmogus, priklausydamas vienai ar kitai klasei, būdamas tam tikros klasės narys, gyvena tais pačiais interesais, kaip ir pati klasė. Tai sąlygoja ekonominė padėtis, kuri yra bendra visiems tos ar kitos klasės nariams. Todėl klasinėje visuomenėje žmogaus asmenybė priklauso ne tik nuo socialinės-istorinės epochos apskritai, bet ir nuo klasinės žmogaus padėties.

Mes sutinkame ne tik socialinius-istorinius, bet ir tam tikram žmonių visuomenės vystymosi laikotarpiui būdingus klasinius žmogaus asmenybės tipus. Pavyzdžiui, jei paimsime vergovinę visuomenę, tą susidursime su vergvaldžio ir vergo asmenybėmis, feodalinėje — su feodalo ir baudžiauninko, kapitalistinėje — su buržua ir proletaro asmenybėmis.

Kadangi egzistuoja ne visuomenė apskritai, o atitinkamos visuomeninės-ekonominės formacijos su joms būdingais visuomeniniais santykiais, tai žmogus, savo esme būdamas visų visuomeninių santykių visuma, turi būti nagrinėjamas taip pat ne apskritai, o konkrečiai-istoriškai, kaip atitinkamos istorinės epochos žmogus, o klasinėje visuomenėje — ir kaip atitinkamos klasės narys.

Iš kitos pusės, kiekvienas žmogus yra individuali, savita asmenybė, turinti savo būdingus bruožus, kas jį išskiria iš kitų žmonių tarpo. Mes sutinkame skirtingos valios, skirtingo būdo žmones, pasižyminčius skirtingais polinkiais, sugebėjimais. Individualinių savybių formavimuisi didelę įtaką turi individo mikroaplinka, kurioje jis gyvena, yra auklėjamas. Čia negalima paneigti įgimtų įgūdžių, sugebėjimų ir pan. reikšmės žmogui. Skirtingos žmonių individualinės savybės įneša skirtingumo ir į žmogiškiosios esmės pasireiškimą.

Tačiau asmenybės individualumas yra tikrai viena jos pusė. Kiekviena asmenybė, kaip apskritai kiekviena atskirybė, yra bendrybės ir ypatybės vienybė. Sąvoka „žmogus“ atspindi bendrybę žmogiškoje asmenybėje, būtent tai, kad nepriklausomai nuo istorinės epochos ir klasės, žmogus yra ne tik gamtinis produktas — gyvas organizmas, bet svarbiausia —

¹⁴ K. Marksas ir F. Engelsas, Rinktiniai raštai, t. II, p. 363.

socialinė būtybė, visuomeninių santykių nešėjas. Visuomeninių santykių sistemoje žmogus iškyla kaip tam tikras mazginis taškas, į kurį suplaukia visuomeniniai ryšiai ir santykiai. Žmogus tarsi asimiluoja šiuos ryšius ir santykius, sudarančius jo socialinę esmę. Žmogaus esmė — visuma visų visuomeninių santykių — priklausomai nuo istorinės epochos pobūdžio, žmogaus vietos visuomenėje, nuo jo individualių savybių pasireiškia individualiai. Šitas savitumas ir apibūdina žmogų kaip atskirą asmenybę, individą. Vadinasi, asmenybė yra konkretus-istorinis, individualus bendražmogiškosios esmės pasireiškimas. Vadinasi, asmenybe reikia suprasti ne žmogų apskritai, o konkretų atitinkamos epochos, klasės žmogų su jo tipiniais ir individualiais bruožais. Taigi asmenybės esmė atskleidžiama, tik nuosekliai išstudijavus konkrečią istorinę epochą, visuomeninę-ekonominę formaciją, iškeliančią atitinkamus socialinius tipus, įsikūnijusius atskiruose asmenyse su jų specifinėmis ypatybėmis.

Aukščiau pateikto žmogaus esmės ir asmenybės supratimą įgalina išspręsti svarbų žmogaus asmenybės istoriškumo klausimą. Tenka pažymėti, kad šiuo klausimu mūsų filosofų tarpe nėra vieningumo. Vieni asmenybės ir visuomenės ryšio problemą, asmenybės susiformavimą priskiria jau pirmykštei bendruomenei, kiti — žmogaus asmenybės ir visuomenės problemą, tos asmenybės istoriją sieja tik su antagonistinių formacijų pasirodymu. Tai, matyti, išplaukia iš skirtingo asmenybės sąvokos turinio supratimo. M. Komyškinas, pavyzdžiui, rašo, jog „pirmykštėje bendruomenėje dar nebuvo supratimo apie žmogų kaip asmenybę“¹⁵. Tam teigimui pagrįsti jis pateikia tokį argumentą: „Materialinis ir dvasinis kultūros lygis tuomet buvo toks žemas, kad žmogus dar neįsisąmonindavo savęs kaip asmenybės, subjektyviai neturėjo kitų interesų, išskyrus savo mažos „visuomenės“ interesus“¹⁶.

Kalbėdamas apie pirmykštę bendruomenę, A. Spirkinas nurodo, kad tuomet „asmeniniai interesai dar nebuvo išskirti iš kolektyvo interesų, ir asmenybės, kaip tokios, dar nebuvo“¹⁷.

Liesdamas asmenybės ir visuomenės ryšio klausimą, D. Česnokovas rašo, kad „žmogus tampa asmenybe, irstant pirmykštės visuomenės archaizacijai kolektyvui, kada žmonės pradeda save priešpastatyti ne tik gamtai, bet ir skirtis vienas nuo kito ne tik savo „vidiniu“ pasauliu, bet ir socialiniais interesais“¹⁸.

F. Konstantinovas pabrėžia, kad „pirmykštėje visuomenėje žmogus dar neišskyrė savęs iš kolektyvo, su kuriuo jis buvo susiliejęs dėl visuomeninės gamybos ir žmogaus, vykdžiusio šią gamybą, neišsivystymo. Žmogus dar neišsiskyrė arba visai neišsiskyrė kaip asmenybė, individualybė“¹⁹.

Tačiau vargu ar galime patikėti tvirtinimui, jog pirmykštis žmogus, neturėdamas kitų interesų, be savo „mažos“ visuomenės interesų, nesuvokė savęs kaip individualios būtybės. Juk žmogaus tapimas žmogumi ir susijęs su tuo, kad jis priešpastato save gamtai, pradeda įsisąmoninti savo kaip atskiros būtybės egzistavimą ir suėjimo su kitais žmonėmis į ryšius būtinumą. Žmogus visų pirma yra sąmoninga būtybė. O apibūdinamas sąmonę Marksas rašė: „Sąmonė, žinoma, iš pradžių yra *artimiausios* jutimiškai suvokiamos aplinkos įsisąmoninimas ir įsisąmoninimas riboto ryšio su kitais asmenimis ir daiktais, esančiais už pradedančio save suvokti individo“²⁰. Ir toliau jis pabrėžia: „Būtinumo sueiti į santykius su aplink

¹⁵ «Философские науки», 1963, № 5, стр. 92.

¹⁶ Ten pat.

¹⁷ Spirkin A. G., Курс марксистской философии, М., 1964, стр. 370.

¹⁸ Česnokov D. I., Исторический материализм, М., 1964, стр. 331.

¹⁹ Человек и эпоха, М., 1964, стр. 95.

²⁰ К. Маркс и Ф. Энгельс, Соч., т. 3, стр. 29.

esančiais individualais supratimas yra įsisąmoninimo, kad žmogus apskritai gyvena visuomenėje, pradžia²¹.

Vadinasi, marksizmo klasikai žmogaus savęs įsisąmoninimo faktą ir supratimą, kad žmogus yra ne izoliuota būtybė, o gyvena tarp sau lygių žmonių, su kuriais jį sieja atitinkami būtini ryšiai, laikė apskritai skiriamuoju žmonijos bruožu, lyginant ją su gyvūnų pasauliu. Šis bruožas tam tikru laipsniu, žinoma, buvo būdingas ir pirmą kartą žmogui.

Iš kitos pusės, interesų bendrumas dar neleidžia sutapatinti individo su kolektyvu. Marksas ir Engelsas manė, kad individualus ir visuomeninis žmogaus gyvenimas nėra kažkas skirtingo, nors jis ir turi savo įvairias pasireiškimų formas. Jie nurodinėjo, kad abi šios žmogaus gyvenimo pusės tarpusavyje susijusios ir kiekviena iš jų tuo ar kitu mastu pasireiškia kitoje. Gyvendamas kolektyvo interesais, pirmą kartą žmogus per juos tenkino savo asmeninius interesus. Vadinasi, visuomet reikia matyti dialektinę asmeninių ir visuomeninių interesų vienybę.

Kada asmenybė suprantama kaip individualus bendražmonijinės esmės pasireiškimas, negalima jos susiformavimo priskirti vėlesniam laikotarpiui. Priešingu atveju tektų laikyti minties, kad tam tikrą laiką žmonių visuomenė egzistavo kaip tam tikra visuma individų, pasižyminčių visišku tapatumu. Ir tik vystantis darbui, gausėjant visuomeniniams santykiams, vis daugiau diferencijuojantis žmonių socialinėms funkcijoms, susidaro prielaidos žmonių asmeninėms savybėms susiformuoti ir tuo pačiu asmenybei išsiskirti iš kolektyvo. Tačiau nebūtų jokio pagrindo neigti, kad pirmą kartą žmogus taip pat pasižymėjo individualiomis savybėmis (skirtingais žmonių sugebėjimais, jų patyrimu ir pan.), kas, kaip ir vėlesnėse žmonijos išsivystymo pakopose, įnešdavo tam tikrą skirtingumą į bendražmonijinę esmę. Ryšium su tuo reikia laikyti neteisingu kai kurių autorių tvirtinimą, jog „pirmą kartą bendruomenės laikais vienas individas galėjo skirtis nuo kito tik raumenų, balso jėga, regėjimo, klausos ir pan. stiprumu. Ir tik ilgo istorinio vystymosi rezultate susikuria įvairiausias individualių, tikrai žmogiškų sugebėjimų, talentų, pašaukimų, poreikių ir skonių pasaulis“²². Čia, kaip pastebim, žmonijos istorijos pradžia taikoma tik biologinio pobūdžio skirtingumai tarp žmonių ir ignoruojami socialinio pobūdžio skirtingumai, kurie, susidarę tolesniu žmonijos vystymosi laikotarpiu. Tačiau nereikia pamiršti, jog pačioje pirmoje žmonijos pakopoje — pirmą kartą bendruomenėje — egzistavo taip pat tam tikra organizacija, išaugusi iš materialinių šios visuomenės sąlygų. Čia aptinkamas žmonių pasiskirstymas giminėmis, kuris atitiko to meto ekonominę struktūrą. Neretai giminės jungdavosi į didesnius visuomeninius vienetus — gentis ir pan. Giminei ar genčiai vadovaudavo tam tikri bendruose žmonių susirinkimuose išrinkti asmenys, vykdžiusieji atitinkamas visuomenines funkcijas, tokias, kaip bendro darbo organizavimas, vandens saugyklų, ypač karštuose kraštuose, priežiūra, sprendavo tarpgiminius ir tarpgentinius ginčus, prižiūrėdavo, kad giminės ar genties nariai laikytųsi įsigalėjusių papročių, religinių apeigų, vadovaudavo savo giminės ar genties gynybai nuo svetimų giminų ir genčių. Šie visuomeninės valdžios organai, nepriklausomai nuo giminės ar genties, jokiomis priemonėmis nesinaudojo. Giminėje santvarkoje valdžia pirmoje eilėje rėmėsi asmeninio autoriteto jėga, kurią sąlygojo didesnis giminės ar genties priekyje stovinčio žmogaus patyrimas, gausesnės žinios, drąsa, apsukrumas. Atseit, ir pirmą kartą bendruomenėje individualūs skirtingumai tarp žmonių egzistavo ir jie buvo ne vien biologinio (raumenų jėga, balso, klausos stiprumas ir pan.), bet ir

²¹ К. Маркс и Ф. Энгельс, Соч., т. 3, стр. 30.

²² Коммунизм и личность, М., 1964, стр. 13.

socialinio (patyrimas, įgūdžiai, žinios) pobūdžio. Vadinasi, žmogus kaip asmenybė egzistavo visą laiką. Tačiau visuomenė nestovi vienoje vietoje. Ji nepertraukiamai vystosi ir keičiasi. Su visuomenės vystymusi keičiasi asmenybės egzistavimo sąlygos, o su tuo ir pati asmenybė, jos socialinis turinys, interesai. Vystantis darbo procesui, gausėjant visuomeniniams santykiams, vystosi ir asmenybė, ji tampa turtingesnė savo individualiais ir tipiniais bruožais, įvairiapusiškesnė. Tačiau, kaip žinome, bet koks vystymasis yra susijęs su tam tikrais prieštaravimais, kurie skatina patį vystymosi procesą, yra šio proceso gyvybingumo šaltinis. Paliesdamas asmenybės vystymosi klausimą, Marksas nurodė prieštaravimą tarp asmenybės esmės ir jos egzistavimo sąlygų. Jis su visu ryškumu atskleidė konfliktą tarp darbininko kaip žmogaus esmės ir jo egzistavimo sąlygų kapitalistinėje visuomenėje. Marksas pažymėjo, kad kapitalizmas neleidžia darbininkui atskleisti savo žmogiškosios esmės, nesudaro sąlygų asmenybės vystymuisi. Atvirkščiai, ši visuomenė slopina kūrybinius darbo žmonių sugebėjimus, suveda žmogaus gyvenimą vien tik į individualaus egzistavimo palaikymą. Privatinė nuosavybė, kaip pabrėžė Marksas, ne tikrai nepadedą atsiskleisti žmogiškajai esmei, bet ją be galo nuskurdina ir net luošina. Jis parodo, kokį degradavimą ir nuniokojimą patiria asmenybė kapitalistinio darbo procese. Darbas, savo metu suvaidinęs pagrindinį vaidmenį žmogaus atsiradime, dabar tampa priešingybe žmogiškajai esmei. Jis ne įtvirtina žmogų, o jų neigia. Kapitalistinio darbo metu darbininkas, negalėdamas laisvai atpalaiduoti savo fizinės ir dvasinės energijos, yra luošinamas ir žalojamas.

Istorinis Markso nuopelnas ne tik tas, jog jis atskleidė prieštaravimą tarp žmogaus esmės ir jo egzistavimo sąlygų, bet svarbiausia tas, kad jis nurodė galimybę šiam prieštaravimui išspręsti ir nevaržomo asmenybės vystymosi sąlygoms sukurti. Marksas pabrėžė, kad konfliktą tarp žmogaus esmės ir jo egzistavimo sąlygų gali likviduoti tik komunizmas. Komunizmas „yra, tikras prieštaravimų tarp žmogaus ir gamtos, žmogaus ir žmogaus išsprendimas, tikras ginčo tarp jo egzistavimo ir esmės išsprendimas“²³.

Vadovaujantis tuo, kas aukščiau pasakyta, galima atsakyti į dažnai keliamą klausimą: ar galima laikyti asmenybe vergą, baudžiauninką ir pan. Į šį klausimą tenka atsakyti teigiamai. Ir vergas, ir baudžiauninkas, be abejo, buvo asmenybės. Čia tik nereikia pamiršti šių asmenybių sunkių egzistavimo sąlygų, kurios užkirsdavo kelius žmogiškajai esmei pasireikšti, asmenybei harmoningai vystytis.

Pirmąkart žmogus dėl be galo žemo gamybinių jėgų išsivystymo lygio buvo suvaržytas gaivališkų gamtos jėgų. Klasinėje visuomenėje, viešpataujant privatei gamybos priemonių nuosavybei, žmogus ne tik neišsilaisvino nuo gamtos jėgų veikimo, bet tapo taip pat socialinių santykių vergu.

Socialistinė visuomenė, likvidavusi privatei gamybos priemonių nuosavybę ir įtvirtinusi visuomeninę nuosavybę, atvėrė neribotas perspektyvas gamtai pajungti, likvidavo socialines jėgas, pavergiančias žmogų. Tuo pačiu buvo sukurtos neribotos sąlygos visapusiškam ir harmoningam asmenybės vystymuisi.

Vilniaus Valstybinis
V. Kapsuko vardo universitetas
Filosofijos katedra

Įteikta
1965 m. gegužės mėn.

²³ К. Маркс и Ф. Энгельс, Из ранних произведений, стр. 588.

МАРКСИСТСКО-ЛЕНИНСКОЕ ПОНИМАНИЕ ОБЩЕСТВА И ЛИЧНОСТИ

С. ДРУЛИТЕ

Резюме

Человек выделился из царства животных своими новыми отношениями с природой, потребовавшими его вступления в соответствующие необходимые связи также и с другими людьми. В связи с этим появилась необходимость регулировать образовавшиеся отношения и связи между людьми. Эта необходимость, в свою очередь, выдвинула проблему сущности человека, его природы и места в обществе.

Эта проблема является особенно важной в нашу эпоху, когда борьба социализма с империализмом ставит перед миллионными массами людей вопрос о перспективах развития человеческого общества, о его будущем, о человеке будущего. В связи с тем, что одним из вопросов строительства коммунизма является воспитание нового человека, советские социологи и философы также уделяют очень много внимания проблеме человека.

Если буржуазная философия и социология при изучении проблемы сущности природы человека все больше придают религиозно-идеалистический оттенок его месту в обществе, то марксизм этот вопрос разрешает, руководствуясь материалистическим пониманием общественных явлений.

Классики марксизма впервые в истории науки обосновали положение, что человек не только продукт природы, но также, что самое главное, результат общественного развития. Поэтому изучение человека не должно отрываться от изучения общества. Руководствуясь учением Маркса, общество можно охарактеризовать как единый, постоянно развивающийся социальный организм, структуру которого составляет общность людей, связанная характерными для данной общественно-экономической формации и обуславливающими ее экономическими и другими отношениями, возникшими между индивидами, участвующими в общественной жизни людей данной эпохи, в процессе их активного воздействия на природу.

В системе общественных отношений человек возникает как соответствующая узловая точка, в которую вливаются общественные связи и отношения, составляющие его социальную сущность. Исходя из этого, Маркс и охарактеризовал сущность человека, как «совокупность общественных отношений».

В связи с изменением способа материального производства изменяются и общественные отношения, и человек, как социальное существо, находится в постоянном процессе изменения, развития и совершенствования. В итоге встречаются социально-исторические типы человеческой личности.

В классовом обществе особенные черты человеческой личности придают не только социально-историческая эпоха вообще, но и классовое положение человека. Таким образом, встречаются не только социально-исторические, но и характерные для соответствующего периода развития человеческого общества типы человеческой личности.

С другой стороны, человек это индивидуальная, самобытная личность, обладающая характерными для нее чертами, благодаря которым он выделяется из среды других людей. Различные индивидуальные свойства людей вносят различие и в проявления общечеловеческой сущности. Следовательно, личность — это проявление конкретной исторической, общечеловеческой сущности.